

NEM TŰNT EL

Richter Gedeon hagyatéka

Bőhm Ágnes

Az igazi *Richter Gedeon* arcképének megfestését kísérli meg az a portréfilm, amelyet *Nem tűntem el* címmel forgatott *Spáh Dávid*. A műnek számos pillanata emlékezetes marad a néző számára. Például az az 1944 szeptemberében játszódó jelenet, amikor Richter félénken, sárga csillagos, kopott kabátban feltűnik gyára udvarán, ahonnan addigra már végérvényesen kitiltották. A megtört öregembernek az „*Őn hogy-hogy még itt van? – kérdésre adott fájdalmasan ironikus válasza: „A vonaton nem volt hálókocsi. Egy úriember a feleségét nem teszi ki egy ilyen tortúrának!”* – valamit talán visszaad a gyáralapító rejtélyes karakteréből, elegáns stílusából és tragikusan kilátástalan helyzetéből. A nagyon fájdalmas végjelenetben, amikor elköszön alkalmazottaitól, a gyári kapusorompón keresztül, mivel azt már tilos volt átlépnie, ennyit motyog az orra alatt: „*Mindenkinek minden jól! Ez itt valami, amit negyven évig építettem. Vigyázzanak rá! Menjenek dolgozni, maguk mehetnek.*”

A gyáros unokája

A film indított arra, hogy Délibáb utcai lakásán megkeressem *Richter Andreát*, a gyáros unokáját, akit többek között arról próbáltam faggatni, miért hitte azt a nagyapja, hogy neki nem eshet bántódása? Miért gondolta az apja és a nagyszülei, hogy ha – az utolsó pillanatban – kitérnek a zsidó vallásból, akkor nem megmenekülnek? Andrea azonban 1944-ben csupán 9 éves volt. Emlékei ugyan vannak a nagyapjáról, Richter Gedeonról, de érdemi információ-

ókkal elsősorban apjáról, *Richter Lászlóról* tud szolgálni. Egyáltalán nem rejti véka alá, hogy Richter László igazi asszimiláns magyar zsidó volt. Fia viselkedése, életmódja sokszor komoly fejfájást okozott Richter Gedeonnak. László – Andrea szerint is – szenvedélyes rabja volt a lóversenynek, sok pénzt elkártyázott, és többször előfordult, hogy úgy viselkedett, mint egy „igazi magyar dzsentri”. Richter László az evangélikus vallásra tért át 1932-ben, amikor – Richter Gedeon kifejezett kívánságára – fe-

leségül vette a házasságkötéshez az áttérést minden bizonnyal előfeltételként támasztó híres pesti sebész, *Lobmayer Géza* lányát, az evangélikus *Ilonát*. Andrea elmondása szerint apja röviddel a német megszállás előtt, 1944 márciusában a Richter cég üzemeltetőjeként utazott el itthonról Törökországba, egy export-import üzlet megkötése miatt. Az azonban nem valószínű, hogy Richter Gedeon a német megszállásról előre tudomást szerzett, és ezért menekítette volna ki fiát. Andrea két évvel idősebb

nővérével, Mariettával és édesanyjával együtt élte át Budapesten az ostromot, és a háború után, 1945-ben mindhárman nyomban apjuk után utaztak, akivel végül Olaszországban találkoztak újra.

A család minden tagja külföldre távozott, így a nagymama, Anna/Nina néni is, aki férje, Richter Gedeon egyik közeli barátja, üzleti partnere, Max Hotz segítségével – mindent hátrahagyva – Svájcba utazott. Ő a csodával határos módon maradt életben 1944 telén. Amikor férjét a Katona József utca 21. szám alatti svéd védett ház lakóival együtt a nemzetközi gettóból előbb az Andrassy út 60. alatti nyilas párházba, majd másnap a hajnali órákban fegyveres kísérettel a Duna irányába indították a nyilasok – Rasztik Tibor tanulmánya szerint –, előre rendelték a férfiakat, hátra a nőket. Egy szemtanú emlékezése szerint a 72 éves Richter Gedeon ekkor átölelte feleségét, elköszönt tőle, és beállt előre, a férfiak sorába. Indulás előtt mindenkinek alsóneműre kellett vetkőznie a jégheged, fagyos időben. A Dunához közeledve egy mellékutcában megállították a menetoszlopot. Az élen haladó férfiak közül az első ötven embert elvezették, és a mai Széchenyi rakparton, a Zoltán utca torkolatánál a Dunába lökték. A meggyilkoltak között volt Richter Gedeon is.

A nagymama, aki 1953-ban Luganóban halt meg, soha nem volt hajlandó minderről beszélni, így a nagypapa meggyilkolásáról sem – mondja Andrea, aki 1948-ban Londonba ment tanulni, ez után a mexikói, kubai és londoni Richter-vállalatoknál könyvelőként dolgozott, majd Olaszországban, s végül Spanyolországban telepedett le. Szülei a nagymama halála után elváltak. László 1963-ban Bécsben hunyt el. A lányok édesanyjukkal, aki után ők is evangélikus

vallásúak lettek, az államosított Richter gyárból lényegében teljesen kisémmizve 1972-ben megvették Budapesten a Délibáb utcai kis lakást. Lobmayer Ilona 2006-ban Olaszországban halt meg, 96 évesen.

Richter Gedeon Emléktár

Nem sokkal a halála előtt sikerült beszélni vele Budapesten Rasztik Tibor levéltáros történésznek, aki a Richter Gedeon emléktárnak, gyakorlatilag házi múzeumnak az igazgatója. Ekkor derült ki, hogy Richter Gedeon felesége valójában soha nem tért magához abból a sokkból, ami férje meggyilkolásakor a Duna-parton érte. Ugyancsak ő mondta el, hogy 1944 augusztus végén, a Lakatos-kormány rövid, másfél hónapos fennállása idején, Richter Gedeon mentességet kapott a sárga csillag viselése alól. Ahhoz azonban, hogy a Vöröskezsztvált által neki és feleségének megszerzett svájci menlevéllel külföldre meneküljön – ahogy két évvel korábban megtehetette volna –, már késő volt.

A 2001-ben, a gyár alapításának centenáriuma alkalmából létesített állandó kiállítást, a Richter-emléktárat a közeljövőben minden bizonnyal megújítják. Ahogy Rasztik Tibor mondja, az új kiállítás néhány friss dokumentummal is bővülni fog. Ezek között lesz például az a fénykép is, amely éppen a Spáh-féle portréfilm levetítése jóvoltából került nemrég elő, és amely 1932-ben, Richter László esküvőjén készült a családról. Gedeonról nagyon kevés fénykép maradt fenn, pontosabban a fiatalkori és idősebb portréin kívül nincsenek olyan fotók, amelyek az irodájában vagy munka közben, a gyárban mutatnák. Egy kivétel akad, amelyen munkatársaival az 1901-ben az Üllői út 105. szám alatt alapított, ma is működő Sas-patikában, az egyik pult mögött látható. Sajnálatos módon az iratok, dokumentumok, hivatalos levelek többsége, sőt Richter Gedeon személyes tárgyai is mind odavesztek. No, nem tűzvész pusztítása következtében, hanem mert – a gyáralapítóról épp könyvet író Rasztik szerint – a kommunista rendszer azokat mint a „kapitalista múlt bűnös maradványait” megsemmisítette. Az íróasztalát meg egyszerűen ellopta valaki.

Az emléktár tárlóiban 1901-től 1945-ig, valamint a gyár 1945 utáni korszakától egészen a legutóbbi évekig tartó, a jelenkorról is szóló kordokumentumok vannak. 1929-ben Bethlen miniszterelnök ezt írta Richter Gedeonnak címzett levelében: „Méltóságos uram tájékoztatom Önt, hogy 1929. január 5.-én kinevezték kormányfőtanácsossá”. 1929. január 23-án a Magyar

Gyógyszerész című szaklapban Richter Gedeon kitüntetése címmel jelent meg az erről szóló hír és a gratuláció. A zsidótörvények következtében azonban 1942-ben Richter Gedeont már elbocsátották vezérigazgatói állásából. Így 1942. január 20. a keltezése annak a levélnek, amelyet Richter Gedeon az Iparügyi Minisztériumnak írt, kérve annak jóváhagyását, hogy kapjon alkalmazotti végkielégítést: „Az ipariügyi minisztérium további alkalmaztatásom ellen kifogást emelt. Ezen idő óta a vállalatnak alkalmazottja nem lévén a vállalat részemre semminemű fizetést nem folyósított. Ellene tiltórendelet van. Kérem a tekintetes Igazgatóságot, hogy fenti kérelmemet mielőbb intézze el. Teljes tisztelettel: Richter Gedeon” Ezután pedig 1942 őszén kitiltották a saját gyárából. 1943 végén viszont – egy kis időre – visszaengedték mint szaktanácsadót.

A háború végén megjelent újsághirdetés így szólt: „Dr. Richter Gedeon vegyészeti gyárost 1944. december 30.-án a nyilasok elhurcolták és meggyilkolták. Felkérek mindenkit, hogy aki a gyilkosságról és a holttest hollétéről tud, értesítsen délelőtt 9-10, vagy délután 4-5 óra között. Dr. Paris Elemér Bp. V. Honvéd u. 20.” Az ügyvédet a hirdetéssel a család bízta meg. Richter Gedeon holtteste nem került elő. Jelképes sírja a svájci Luganóban, a családi sírboltban van.

Halálának első évfordulóján, 1945 december végén egy márvány emléktáblát állítottak fel a Richter gyárban, amelyet aztán 1948-ban megsemmisítettek. Szövegét csak nemrég rekonstruálta Rasztik Tibor az emléktár részére. Richter Gedeon emlékét ma ehelyett az egykori Sas gyógyszerháron és a Katona József utcai lakóházon elhelyezett tábla őrzi. ●